

הרב בני הולצמן

”כבתה – אין זקוק לה”

על סוגיה אחת בהלכות נר חנוכה*

ראשי פרקים:

- א. הסוגיה
 - ב. קשיים בסוגיה
 - ג. הצעתנו
1. הדיון המרכזי – שימוש בשמנים ופתילות ירודים בחנוכה
 2. דברי האמוראים המאוחרים – טעם או דיוק?
 3. ”אסור להשתמש לאורה”
 4. ”כבתה אין זקוק לה”
 - ד. המצווה – בהדלקה או באור?
 - ה. סיכום

א. הסוגיה

שנינו בפרק ”במה מדליקין” (בסוגריים – מדברי רש”י):

1. אמר רב הונא: פתילות ושמנים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת - אין מדליקין בהן בחנוכה, בין בשבת בין בחול.
2. אמר רבא: מאי טעמא דרב הונא - קסבר: כבתה זקוק לה (הלכך צריך לכתחלה לעשות יפה, דילמא פשע ולא מתקן לה), ומותר להשתמש לאורה (הלכך בשבת אסור, שמא יטה לצורך תשמיש).

* סוגיה זו הכנתי עם רעי הרב מאיר רובינשטיין, ולמדתי ולימדתי עם תלמידי ”השילוב הבוגר” התשס”ד (בעיקר משילוב ח’ וי’). וזכינו ונתקיימו בנו דברי הגמרא על הדלקה אחרת: ”אמר רב נחמן בר יצחק: למה נמשלו דברי תורה כעץ ... לומר לך: מה עץ קטן מדליק את הגדול - אף תלמידי חכמים, קטנים מחדדים את הגדולים. והיינו דאמר רבי חנינא: הרבה למדתי מרבתי, ומחבירי יותר מרבתי, ומתלמידי יותר מכולן” (תענית דף ז ע”א). ואין רשימה קצרה זו אלא סיכום לימודנו המשותף.

3. ורב חסדא אמר: מדליקין בהן בחול, אבל לא בשבת,
4. קסבר: כבתה *ע"ב* אין זקוק לה, ומותר להשתמש לאורה.
5. אמר רבי זירא אמר רב מתנה [אמר רב]¹, ואמרי לה אמר רבי זירא אמר רב: פתילות ושמנים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת - מדליקין בהן בחנוכה, בין בחול בין בשבת.
6. אמר רבי ירמיה: מאי טעמא דרב - קסבר: כבתה אין זקוק לה, ואסור להשתמש לאורה.
7. אמרוה רבנן קמיה דאביי משמיה דרבי ירמיה - ולא קיבלה.
8. כי אתא רבין, אמרוה רבנן קמיה דאביי משמיה דרבי יוחנן - וקיבלה.
9. אמר: אי זכאי גמירתיה לשמעתיה מעיקרא.
10. והא גמרה! - נפקא מינה לגירסא דינקותא.
11. וכבתה אין זקוק לה? ורמינהו: מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק.
12. מאי לאו, דאי כבתה הדר מדליק לה!
13. לא, דאי לא אדליק - מדליק.
14. ואי נמי: לשיעורה.

(שבת דף כא ע"א-ע"ב)

ב. קשיים בסוגיה

הסוגיה פותחת בדברי רב הונא שאוסר להדליק נר חנוכה באותם פתילות ושמנים שכיון שאין אורם עולה יפה אסרו לקיים בהם מצות נר שבת. רבא נותן טעם לדברי רב הונא - "כבתה זקוק לה", כלומר רב הונא פוסק שאם הדליק אדם נר חנוכה ולאחר זמן שאין בו בכדי שיעור הדלקת הנר, הנר כבה - יש לשוב ולהדליקו. עוד פוסק רב הונא שמותר להשתמש לאור נר חנוכה - היינו "מותר להשתמש לאורה". בהמשך מובאים דברי רב (שורה 5), המתיר להדליק נר חנוכה בפתילות ובשמנים הנ"ל, ודברי ר' ירמיה שמסביר טעמו בהיפוך להסבר שהוצע בדברי רב הונא: "כבתה אין זקוק

¹ "שמות האמוראים כאן משתנים מספר לספר" (דברי ר"ד הלבני ב"מקורות ומסורות" על אתר, עמ' סו הע' 1). ואין חשיבות גדולה לענייננו אלא בייחוס מימרא זו לרב, דבר שאין עליו כמעט עוררין. וראה באריכות בדקדוקי סופרים כאן ובהלבני הנ"ל.

לה”, כלומר אם ככה הנר במהלך הזמן בו הוא אמור לדלוך, אין צורך להדליקו מחדש, ו”אסור להשתמש לאורה”. בתווך מובאים דברי רב חסדא, המחלק בין הדלקת נר חנוכה בחול, המותר בפתילות והשמנים הנ”ל, ובין הדלקת הנר ב”שבת חנוכה”, האסורה. וכאן הטעם מורכב: מקל הן ב”כבתה אין זקוק לה”, כהסבר ר’ ירמיה לרב, והן ב”מותר להשתמש לאורה”, כהסבר רבא בדברי רב הונא.

אך דא עקא, ישנו פער מסויים בין דברי האמוראים הפוסקים בנושא דין הפתילות והשמנים הנ”ל (רב, רב הונא ורב חסדא), לבין הטעמים הניתנים להם, המבוססים על דיני הנר הדולק בחנוכה. כלומר, נראה שהטעמים דנים בנושאי הנר הדולק בחנוכה, מעבר לדיון הנדרש כדי לתת טעם לדברי קודמיהם.

ראשונים ואחרונים מקשים בעיקר על טעמו של רבא לדברי רב הונא האוסר, מדוע להביא שתי הלכות לטעם דבריו, הלא אפשר שמאותה סיבה שאוסר בחול (“כבתה זקוק לה”) אוסר גם ב”שבת חנוכה”! ותירצו ראשונים רבים: “דכיון דאמר לישנא יתירא בין בחול בין בשבת, מכלל דטעמא דחול לחודיה טעמא דשבת לחודה”². וכמובן שתירוץ זה מגלה שאין כאן ממש נתינת טעם לדברי רב הונא, אלא דיוק בדבריו כאן לענין דעתו בהלכה אחרת מהלכות חנוכה. ואמנם עדיין קשה, שהרי למרות שדרכם של תנאים ואמוראים לדייק אפילו ברמז מדברי קודמיהם, וודאי שיכולים לדייק ממשפט שלם שלכאורה מיותר, עדיין אולי לא הובא המשפט “בין בשבת בין בחול” בסיום דברי רב הונא אלא להדגיש שאינו מחלק ביניהם, בניגוד לרב חסדא.

עוד תירץ הרשב”א קושיה זו: “דלאו מדוקיאי דלישניה דרב הונא נפקא ליה (לרבא), אלא סברא דנפשיה הוא דקאמר (!)”³. ועדיין אין הקושיה מתורצת לחלוטין, שהרי סוף סוף אמר רבא “מאי טעמא דרב הונא”, היינו לשון נתינת טעם.

עוד קשה בסוגייתנו, כיצד פסיקת ההלכה בדין הפתילות והשמנים נוגעת לדיון ב”כבתה זקוק לה”? מדברי רש”י שהובאו לעיל עולה שהאוסר להדליק בפתילות הנ”ל אינו אוסר מעיקר הדין, אלא אוסר משום גזרה; מכיוון שפתילות ושמנים אלו דרכם לכבות, וחוששים שאם יכבו יפשע ולא יחזור וידליק, על כן גזרו שאסור להדליק בהן מלכתחילה. על גזרה זו הקשו המפרשים קושיות רבות. נציין רק שהרוחק של הגזרה

² לשון הריטב”א בתירוץ הראשון, ומקורו בתוספות ד”ה “ומותר להשתמש לאורה”, וכן הרשב”א בתירוץ הראשון, ועוד.

³ והמשך דבריו: “דכיון דאיכא למימר דאית ליה לרב הונא הכי מסתמא לא עבדינן ליה דליפלוג בהדי רב חסדא דאית ליה הכי”. ויעויין בפני יהושע ד”ה “אמר רבא” שמדייק תירוץ נוסף מלשונו של רש”י. ועל קושיה זו הלבני סיים דבריו “אעפ”כ הענין צריך עוד עיון”.

גלוי וברור, וקשה שרבא לא פירשה אלא השאיר זאת לרש"י; ועוד קשה שחזקה גזרה זו עד כדי שמי שאין לו פתילה או שמן טוב אינו מדליק כלל (!) שמא הנר יכבה והוא יפשע ולא יחזור וידליק; ובעיקר קשה הדיוק ההפוך מדברי רב, דשמא רב סובר כרב הונא ש"ככתה זקוק לה", אלא שלא מצא לנכון לגזור גזרה רחוקה זו, ולכן התיר להדליק בפתילות אלו.⁴ הראשונים והאחרונים הלכו למעשה בעקבות רש"י, ולא הציעו כאן פירוש נוסף.⁵

ממכלול הקשיים שהוצגו כאן עולה הצורך להציע קריאה שונה בסוגיה. ועליה כבר רמזנו לעיל: כל הקושיות נסבו על היחס בין דין הפתילות והשמנים בהם מדליקים בחנוכה לבין טעם האמוראים הקושר זאת לדיונים ההלכתיים בדינים "ככתה זקוק לה" ו"אסור להשתמש לאורה". אך אם נקרא את הדיון בפתילות ובשמנים כעומד בפני עצמו, ואת הדיון ב"ככתה" ו"אסור להשתמש" לא כטעמים אלא כדיוקים מהנ"ל, מהלך הסוגיה יהיה נוח בהרבה.

ג. הצעתנו

1. הדיון המרכזי - שימוש בשמנים ופתילות ירודים בחנוכה

בסוגיה זו שלוש אמירות אמוראים לדין הדלקת נר חנוכה ב"פתילות ושמנים שאמרו חכמים אין מדליקין בהם בשבת". נביא אותם כאן לפי סדר הדורות:⁶

(...) אמר רב: מדליקין בהן בחנוכה, בין בחול בין בשבת.

אמר רב הונא: אין מדליקין בהן בחנוכה, בין בשבת בין בחול.

ורב חסדא אמר: מדליקין בהן בחול, אבל לא בשבת.

⁴ וראה בשפת-אמת כאן על דברי רש"י "שמא יפשע", המסכם את הקשיים, וכן מקשה דהוי ליה גזרה לגזרה.

⁵ הרי"ף הביא רק את דברי רב והדיוק מדבריו, וכתב: "מדמדליקין בהן בחנוכה בשבת מכלל דאי כביא לא מזדקיף לה, שמע מינה ככתה אין זקוק לה". הרי"ף לא באר כיצד "שמע מינה", ואם סבר שיש כאן גזרה מן הראוי שיכתבה. אך יתרה מזו, כתב הרי"ף שגם הלימוד "ככתה אין זקוק לה" הוא מהיתרו של רב להדליק בפתילות אלו בשבת, ולא מההיתר להדליק בהם בחול, כדברי רש"י. ובאמת מפאת הקושיה השניה העיר הגהות חוות יאיר על משפט זה "לאו דווקא בשבת". וקשה. ואולי אפשר שהרי"ף הבין ששני הדיוקים בדברי רב הם מהיתרו להדליק בשבת, שאם היה צריך להדליק שנית אם ככתה, מן הראוי היה בשבת להדליק בפתילות ושמנים שלא יכבו, שהרי בשבת אינו יכול לשוב ולהדליקם. ומכך שלא חשש לכך אפשר לדייק ש"ככתה אין זקוק לה". (ואולי זהו הסברו של הפני יהושע בד"ה "א"ר ירמיה", יעויין שם). וההפך בהסבר רבא את דברי רב הונא: אין מדליקין בהם בשבת משום שאי אפשר להדליקם אם יכבו, ומכאן שאכן צריך לשוב ולהדליקם. להסבר זה כמה יתרונות על פני הסברו של רש"י, אך קשה מאד על כך שאינו מביא מדוע גם מדברי רב חסדא מדייקת הגמרא "ככתה אין זקוק לה", למרות שאוסר להדליק בהם בשבת (ושמא נלך בעקבות החו"י ונציע תיקון גירסה, אך לא לדברי הרי"ף, אלא לגמרא שעמדה לפניו).

⁶ רב, רב הונא ורב חסדא הינם שלושת ראשי הישיבה הראשונים, דור אחר דור, בישיבת סורא.

ניתן להבין את דברי רב עוד קודם לדיוקו של ר' ירמיה, ולראות בהם הערה הלכתית לכך שהחיוב לברור פתילות ושמונים נאים ויקרים למצות הדלקת נרות שבת אינו חל על נר חנוכה, ואילו רב הונא חולק⁷ ומחייב להחמיר גם בפתילות ושמונים של נר חנוכה. וסברתם בפשטות אינה דיון ב”כבתה זקוק לה” ו”אסור להשתמש לאורה”, אלא במעמדם וחומרם של נרות חנוכה, האם יש להדליקם בצורה נאה ויקרה⁸.

לפירושו זה, הסיומת ”בין בחול בין בשבת” אינה בדווקא אלא באה להדגשה. אך בהמשך נציע אפשרות נוספת להבנת מילים אלו.

ביאור זה מאיר יפה גם את דברי הגמרא הקודמים לסוגייתנו: ”תני רמי בר חמא: פתילות ושמונים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת - אין מדליקין בהן במקדש, משום שנאמר 'להעלות נר תמיד'. הוא תני לה והוא אמר לה: כדי שתהא שלהבת עולה מאיליה, ולא שתהא עולה על ידי דבר אחר” (שם כא ע”א). את ענין הדלקת המנורה בפתילות ושמונים איכותיים לא הסבירה הגמרא בגלל ”כבתה זקוק לה” אלא כמובן שהטעם הוא חומר מצוות ההדלקה במקדש. דיון זה מתקיים לגבי נרות שבת, ואך טבעי הוא שבהגיענו, שורה אחר-כך, לעיסוק בנרות חנוכה שאותה שאלה תשאל גם לגביהם: האם מעמדו וחומרם של נר חנוכה מחייב שימוש בחומרים איכותיים או לא? דברינו אלה פשוטים בדברי רב ורב הונא. ובדברי רב חסדא נאמר שאינם יוצרים עיקרון חדש, אלא יש כאן פסיקת הלכה כרב בחול וכתב הונא ב”שבת חנוכה”. ואולי אף נעזר ונציע שרב חסדא הכיר את הפסק ”מדליקין בהן בחנוכה” ואת הפסק ”אין מדליקין בהן בחנוכה”, ללא הסיומת ”בין בחול בין בשבת”, ובא לפשר ביניהם⁹: מדליקין - בחול, ואין מדליקין - בשבת.

כלומר, למעשה מקבל רב חסדא את העיקרון של רב, שמעיקר הדין מותר להדליק בחנוכה בכל הפתילות והשמונים. ומדוע אסור ב”שבת חנוכה”? ייתכן שמפאת כבודה של השבת הצריכו שאף נר חנוכה יודלק בהידור בשבת, ועוד אפשר שלא אסר רב חסדא משום דיני חנוכה, אלא משום דיני שבת, ”שמא יטה לצורך תשמיש” (לשון רש”י).

⁷ מציע ידידי הרב יוסי סלוטניק שרב הונא לא חולק על רב, אלא גורס אחרת בדבריו, וזאת ע”פ התלבטותו של אב”י בסמוך: ”אמרו רבנן קמיה דאב”י משמיה דרבי ירמיה ולא קיבלה. כי אתא רבין, אמרו רבנן קמיה דאב”י משמיה דרבי יוחנן - וקיבלה”.

⁸ ראש הישיבה, הרב דוד ביגמן, מבאר כמה מדיני חנוכה, כ”נר איש וביתו” ו”כבתה אין זקוק לה”, שהקלו בנר חנוכה משום ש”חסה התורה על ממונם של ישראל”. גם את דברי רב המתיר בחנוכה בכל הפתילות והשמונים אפשר להסביר ע”פ עיקרון זה.

⁹ באם נקבל את ההצעה לעיל בהערה 7, שאין כאן מחלוקת אלא שתי גירסות בדברי רב, אזי הצורך לפשר ביניהם כמעט מוכרח.

העמדתו של רב חסדא את דברי רב ורב הונא אינה מתקבלת, והגמרא מבהירה שבפירוש התיר רב אפילו בשבת, ואסר רב הונא אפילו בחול, וכך מהווים דברי רב חסדא דעה שלישית. מכאן ואילך נראה כיצד אפשר להסיק את דעתו של כל אמורא בשתי השאלות הצדדיות מדעתו במחלוקת המרכזית.

2. דברי האמוראים המאוחרים – טעם או דיוק?

ראינו לעיל שאת דברי רב מבאר ר' ירמיה, את דברי רב הונא מבאר רבא, ואת דברי רב חסדא מבאר הגמרא, וכל הביאורים על פי הדיונים ההלכתיים בדינים "כבתה זקוק לה" ו"אסור להשתמש לאורה". ניתן להציע שדברי הסבר אלה הינם דיוק הלכתי נוסף מדבריהם, ולא עיקר הדין אותו השמיעו האמוראים. השימוש בביטוי התלמודי "מאי טעמא" מעביר את מוקד הדיון מהמימרות לדיוקים זאת אומרת שרבא, ר' ירמיה והגמרא רוצים להפנות את תשומת ליבנו שעיקר הדיון הוא בשאלות:

1. האם צריך לחזור ולהדליק נר שכבה?

2. האם מותר להשתמש באור נר חנוכה?

ולא בשאלה האם מותר או אסור להדליק בפתילות ושמנים שאין אורם עולה יפה. אם נגרוס או נבין כמו הרי"ף: "שמע מינה כבתה אין זקוק לה" וכן "שמע מינה אסור להשתמש לאורה" במקום "מאי טעמא", יהיה בכך חיזוק גדול לדברינו, שהרי לשון "שמע מינה" היא לשון דיוק ולא נתינת טעם.

3. "אסור להשתמש לאורה"

מדברי רב חסדא, שחשש להדלקת נר חנוכה בשמן ופתילה גרועים דווקא בשבת, שמא יטה, בדומה לדברי הבריייתא "לא יקרא לאור הנר שמא יטה" (שבת דף יב ע"ב), ניתן לדייק שהתיר להשתמש לאורם.

הדיוק ההפוך בדברי רב, המתיר להשתמש בפתילות ושמנים גרועים בחנוכה אפילו בשבת¹⁰, אף הוא מובן, שהתיר ולא חשש שמא יטה, וזאת כיון שאסר לקרוא לאור נר חנוכה בכלל ולכן ב"שבת חנוכה" לא תיווצר כלל אפשרות הקריאה וההטייה.

¹⁰ אף אם נפרש שלא אמר רב בפירוש את המילים "בין בחול בין בשבת", יכול ר' ירמיה לדייק (או לדרוש) שרב לא חשש שמא יטה מכך שלא אסר בשבת הדלקה כזו למרות שידע שבכל חנוכה חלה לפחות שבת אחת.

דווקא דיוקו של רבא מדברי רב הונא, שהאוסר בין בשבת ובין בחול איסורו בשבת הוא משום "מותר להשתמש לאורה", הינו דיוק מוקשה, דשמא אין מדליקין בשבת מהסיבה שאין להדליק בחול? וראינו לעיל שהתקשו בדבר זה ראשונים ואחרונים ותירצו מה שתירצו. ואולי ניתן להוסיף על דבריהם ולומר שהואיל ודיוק זה אפשרי בדברי רב ורב חסדא, הגמרא יוצרת מבנה שלם, בו המתיר להדליק בפתילות ושמנים אלו בשבת אוסר להשתמש לאורה, והאוסרים להדליק בהם מתירים להשתמש לאורם, גם אם דיוקו של רבא בדברי רב הונא אינו מוכרח¹¹.

4. "כבתה אין זקוק לה"

ראינו לעיל את הקשיים בהבנת דין זה כטעם לאוסר להדליק בפתילות ושמנים אלו. הקושיות מתעממות באם נבין, כאמור לעיל, שהדין בהדלקה בפתילות ושמנים אלו נובע ממעמד נרות חנוכה, ורבא ור' ירמיה לא רצו אלא לדייק (או לדרוש) ממחלוקת זו עמדה במחלוקת נוספת.

בקריאה כזו אפשר לנסות ולהציע טעם פשוט יותר לדיוק האמוראים: רב הונא, האוסר להדליק בפתילות ושמנים אלו, דורש שאורם יעלה יפה. הואיל וכך, נדייק מדבריו שאם כבו – יש לשוב ולהדליקם. ולעומתו רב ורב חסדא, המתירים עקרונית להדליק אף בפתילות ושמנים שאין אורם עולה יפה, אולי לשיטתם עיקר המצוה אינו באור העולה מנרות החנוכה, אלא בעצם הדלקתם. הואיל וכך נדייק מדבריהם שכבר בהדלקתו קיים את המצוה, ולכן אם כבתה אין זקוק לה.

ד. המצווה – בהדלקה או באור?

ההיתר "כבתה אין זקוק לה" – חידוש גדול הוא. שהרי יכלנו לחשוב שעיקר המצוה הוא שיהיה נר דולק מתחילת הלילה עד שתכלה רגל מן השוק, לפרסומי ניסא, ואם לא דלק הנר – לא קיים את המצוה. ומחדשת לנו סוגייתנו שאין הדבר כן לדברי רב ורב חסדא, אלא אם הדליק – קיים את המצוה אפילו כבה הנר מייד.

¹¹ תלמידי יאיר (יאיר) פינק מציע יתרה מזו: בעקבות דברי הרשב"א שהובאו לעיל, שרבא "סברא דנפשיה הוא דקאמר", ניתן להקצין דבריו ולהציע שבמקור נחלקו רבא ור' ירמיה בשתי מחלוקות עצמאיות, כבתה האם זקוק לה והאם משתמש לאורה, ורק סוגייתנו תלתה זאת במחלוקת רב ורב הונא.

כלומר: לשיטתם (שהלכה כמותה), המצוה אינה שיהיה נר דולק, אלא מצות "גברא". על האדם להדליק נר, ואפילו כבה הנר מיד – קויימה המצוה במלואה! ואם הגענו עד לכאן, שמא ניתן להמשיך קו זה ולהציע עקרון זה לא רק ב"ככתה אין זקוק לה", אלא אף בדין "להשתמש לאורה": רב, שאינו דורש שאור נר חנוכה יעלה יפה, ועיקר המצוה לדבריו היא עצם ההדלקה, חובת "גברא", הנר אינו נר שתפקידו להאיר, אלא נר שתכליתו היא קיום מצוה, ומכך מדייק ר' ירמיה שאסור להשתמש לאור נר חנוכה, שהרי הדלקתו היא לצורך המצוה ("הנרות הללו קודש הם..."). ואילו לדברי רב הונא, המחייב להדליק נר חנוכה בפתיחות ושמנים שאורם עולה יפה, המצוה אינה בהדלקה, אלא בהארה, ומכאן מדייק רבא שלשיטת רב הונא האור לא יאסר בשימוש.

ובזה מתורצת בשופי גם קושיית הראשונים והאחרונים שהזכרה לעיל, כיצד רבא מדייק מהאוסר גם ש"מותר להשתמש לאורה". שלא בא רב הונא אלא ללמדנו שנרות חנוכה צריכים לעלות יפה. ומכאן דייק רבא דבר אחד – שלשיטתו המצוה היא להאיר. ואם כן, גוזר מכך רבא פסק בשני דינים – חיוב להדליקה אם ככתה, והיתר להשתמש לאורה.

והיפוכו בדיוק ר' ירמיה מדברי רב – הואיל ורב מתיר להדליק בכל השמנים והפתילות, נלמד מדבריו שעיקר המצוה היא ההדלקה, ואם כן אין צורך להדליק באם ככתה, ואסור להשתמש לאורה.

הגמרא מבינה בדברי רבא ור' ירמיה כמין מבנה, בו המתיר להדליק בכל הפתילות והשמנים בחול סובר "ככתה אין זקוק לה", והאוסר להדליק בהם בשבת סובר ש"מותר להשתמש לאורה", ומכך גזרה את נימוקו של רב חסדא.

סוגייתנו מובילה לדברי רב, ואף נפסקת הלכה כמותו. וכך מחדשת הסוגיה חידוש גדול – מצות נר חנוכה אינה בקיום האור, אלא בהדלקתו.

אך עדין מחוייבת סוגייתנו לדברי הברייתא "מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק", שבפשט דבריה עולה כרב הונא, שעיקר המצוה היא ההארה. ומציעה הגמרא שתי אפשרויות להעמדת הברייתא לשיטה שדייקנו מדברי רב, שהמצוה היא ההדלקה: אחת, שזהו זמן ההדלקה (וצריך להדליק בזמן זה, אך אין הנחיה למשך זמן בעירת הנר, ויצא אפילו שם שמן לדקה אחת!), ואפשרות נוספת – שזהו שיעור השמן שצריך להיות בשעה שמדליק, למרות שאם כבה קודם – אין צריך לשוב ולהדליק.

אנו אמנם מחמירים להלכה כשני התירושים, אך יעויין בתוספות המביא את דברי ר”י פורת שאפשר בדיעבד להדליק לאחר שכלתה רגל מן השוק, ואפשר לסמוך על התירוץ השני, ממנו עולה שאין חשיבות כלל לזמן ההדלקה¹². וזו תפיסה קיצונית בהיות ההדלקה מצות “גברא”, שאף שאינה מאירה לאיש ברשות הרבים, שכבר כלתה רגל מן השוק, עדין אפשר לקיים את המצוה, שהרי עיקרה היא עצם ההדלקה. ועוד נשים לב לדברי תרומת הדין¹³ הפוסק דין “כבתה אין זקוק לה” אפילו במדליק קודם בשקיעה, כגון בערב שבת, שאינו זקוק להדליקה אפילו אם כבתה קודם השקיעה, ולמעשה לא דלק הנר כלל בזמן החיוב. וגם זו פסיקה המקצינה את דברי ר’ ירמיה המדייק מדברי רב שהמצוה בנר חנוכה היא עצם ההדלקה. ולפי דבריו יצא ידי חובתו המדליק בעצם ההדלקה אף אם לא האירה כלל וכבתה מבעוד יום¹⁴.

ה. סיכום

סוגיית פתילות ושמינים שאין אורם עולה יפה בחנוכה מתחלקת לשני חלקים:

1. המימרות הראשוניות של רב ורב הונא וביניהם רב חסדא בעניין

השימוש הפתילות ושמינים מאיכות ירודה לנר חנוכה.

2. הדיוקים של רבא, ר’ ירמיה והגמרא ממימרות אלו לעניין הצורך

להדליק שוב נר חנוכה שכבה וכן לעניין השימוש באורו.

ההתמקדות בחלק הראשון כדיון המרכזי אפשרה להבין את רצף הסוגיות בגמרא וחשוב מכך, פתרה את הקושיות שיצרה הקריאה המתמקדת בחלק השני. בנוסף, קריאה זו מקשרת את סוגייתנו לאחת השאלות הלמדניות המרכזיות בנושא חנוכה: הדלקת הנר – מצוות “חפצא” או “גברא”, הטומנת בחובה השלכות הלכתיות מרחיקות לכת.

¹² תוספות ד”ה “דאי לא אדליק”. וראה שם דברי ר”ת, שמקבל להלכה את דברי ר”י פורת אך לא מטעמו.

¹³ ח”א סי’ קב. הובא בב”י ושו”ע או”ח תרע”ג, ב; וברמ”א שם. והט”ז חולק, וכמה אחרונים האריכו בעניין.

¹⁴ בזה תם דיוננו בסוגיה זו, אם כי עדיין לא נשלם העניין, שהרי מאיר הוא גם סוגיות נוספות. בהמשך ענייני חנוכה דנה הגמרא שם בהיתר שמואל להרצות מעות לאורה, שאמר “וכי קדושה יש בה?!”, ובהיתרו של שמואל להדליק מנר לנר (שניהם בדף כב ע”א); וכן סוגיה שלימה עוסקת בשאלה האם “הדלקה עושה מצוה”, שם משמע שרבא הוא הרואה את המצוה בעצם ההדלקה (שם ע”ב). ואף בשאלות אלו תולים האמוראים מחלוקות שונות בדיון זה, האם מצות חנוכה היא בהדלקה או בקיום האור.

